ԱՐՁԱԳԱՆԳ ՀԱՅԱՐԱԿԱՑ ԿԱՐԾԵԱՑ

ՀԱՆԴԷՍ ԱԶԳԱՅԻՆ

Մամուլ իւրաքանչիւր շրջանը՝ 52 օրինակ է։
Սարգրաբեան՝ տեղն է Պոլիս, Զինձիրլի—խան վերի յարկ թիւ 18։
Դուրս երթալիք թերթից փոստայի ծախքը առնողն կայ է։

Շրջանին գինը դահեկան կանխիկ 60
Կիսաշրջանը » 30
Մեկ թիւը՝ փարայ 50
Փանուցմանց տողն է դահեկան 2

Թիւ 116 ՈՒՐԲԱԹ Բ. ՏԱՐԻ Գ. ՇՐՋԱՆ 1870 ՆՈՅԵՄԲԵՐ 20

ԹԷՉԻԷՐԷՅՈՎ ՊԱՏԱՐԱԳ

Եկեղեցականներու համար վկայական մը պէտք ըլալը գիտէինք։

Այն ալ, ոչ արդէն ճանչցուողներուն համար էր, և ոչ խարտճի թուղթի պէս հարցընողին աչքը խօթելու համար։

Ապրողները՝ ինչէր կը տեսնան և ինչէր կը լսեն. մանաւանդ ներկայ դարուս մէջ աշխարհ եկողները. կարծեմ պատմութիւն ըսուած գրքերը լեցընելէն զատ՝ կատարուած ամենայն եղելոց և անեղելոց պիտի կոչուին։

Իրաւունքն ալ այս է։

1900 տարեկան քրիստոնէութեան մտքերը ճերմկցաւ, զեռ նոր 'ի նորոյ բաներ կը տեսնայ։ Անանկ օր, առաքեալներու և հայրապետներու մտքէն անցած ըլլալէն զատ՝ նոյն ինքն հիմնադիր Քրիստոսի երազն անգամ չեկած եկեղեցական բարեկարգութիւններ կը սահմանուին մօտերս, ինչպէս Մօնսինեօր Բլիմի մէկ առաքելական լոյս չտեսած անօրէնութիւնը՝ որ անմատչելի իրաւատութեամբ մը կը տրամադրէ եղեր, որ եւ/ցէ պապական քահանայի մը՝ առանց Բաբիրի չպատարագելու։

Ասոր հետեւութիւնը, ինչ բանի կ'ուզէ թող ծառայէ. մենք հետեւեալ դէպքը միայն կը պատմենք, որ կիւրակէ օրը պատահեցաւ Պոլսոյ գիւղին մէջ։

Քահանայ մը, միւսիւ Տ. Կ. վաճառականին կը ներկայանայ, իր տանը մէջ պատարագելու անկիւնակ մը խնդրելու համար։

Բաւական ժողովուրդ ալ այս ինչ վարդապետը պիտի պատարագէ լսելով՝ անոր հետեւէն դացած էին։

— (Տ. Կ.) Սինեօր Բատէ, բէճանըզ պաշխատիւնէ, ֆաղաթ Մէնսինեօրըն օրտինօսը վոր մը տիզտէ։

— Պատարագ իչին օրտինօ իշլիթմէտիք։

— Բարպարլէօ, վարդապետ օլսա զուտուղ հալտէ, սիզտէ պիր թէսկերէ օլաճաղ։

— Շահատէթնամէ՞ խմթէրտինիզ։

— (Ժողովուրդը.) Միւսիւ, քըրք սէնէլիք վարդապետ տիր, սիզ տէ բէք ալա թանըրսընըզ. գաչ տէֆալար պուրտա պատարագ սէյլէմիշ տիր։

— (Մարեօնդա.) Քա՛ վայ կիւնահրմա։ Գալըպլընան, ղըյաֆէթինտէն՝ հիչ տէյիլ իսէ սաղալընան, կիսինտէյի ուրուպալարընան,

պաշտնական թղթակցութեան, պէտք է լիովին քի պիտի գահանալուն տար։

— (Ճորճի) Ինաերբսան հէվ մ գուս եաբ յոլ։ քի, սիմզիմ ըղբաղմոզարբմըղ թութաուն, գարդ ըղ պիտ ֆարյո պասալբմ, պիտի թէօհմէթլի ալ չիւռսինէր։

— (Ալիք) Պանլան հէվ քիմին պաշբնըն ալթընան չրգայոռսա պիչիռիլ։ Ֆաղաթ պիտ աղ տահա տասրբ խաթա։

— (Եաղոմի) Նէյին։ Տահա մայաի կէլմէմիս մի։

— (Կոմիկ) Մայթաղ խաթէմէղ։ Յիղ քիլիսէյէ կիտին, Էշէքեան վարդապետ օռտա տուվառա ա տուա սէօլէյօռ։

— (Տ. Կ.) Միւսիւլմ, թէլաշ խատէմէղ, պունա տա պիր գարդահաթ պուլմայբն։ Պիրէ թէնպիհ վար միւսիւ Բիլիմիւն թէղբէրէսինի կէօրմէմիքճէ՝ էվիմիզատէ Հայ վարդապետլէրինէ պատարաղ սէօյլէտէմէյիղ։

Ասոր վրայ վարդապետը իր ժողովուրդը եաին ձգած, եա դառնալու պարտաւորեցաւ։

Այն ընթացքով Հակահասուն Հասունները մէկ կողմէն իրենց ձեռնարկութեան դժուարութենէն մի ըսեմ, յուսահատութենէն մի ըսեմ, կամաց կամաց գործը քանի որ պաղեցուցնելու վրայ են, ընդհակառակն Հասունհասունները միւս կողմանէ նորանոր ֆիկուրաներով իրենց հակառակ կողմը ասանկ նեղը խօթելու միջոցներ կը հնարեն։

Ցեանենք, այս խնդրոյն արդիւնքը վերջապէս ո՞րը պիտի վայելէ։

Դիշեր ցերեկ ամեն հիդերնին թափող հընարաղէանները, թէ ծառէն տակը պառկելով արմատին կոթը վեր բերնին մէջը խնալու ըսպասող համբաքայները։

Այս ըսածնուս բառական ապացոյց չի համարուիր, Հասունականաց վերջին օրերս ունեցած արտաքոյ կարգի փոյթն ու ջանքը՝ դաւառացիները իրենց կողմը գրաւելու մասին, մինչդեռ Ընտիհասունեանք իրենց եկեղեցականներովն հանդերձ ամեն զօրութիւններն միմիայն Ս. Ռոկերերան եկեղեցւոյն մէջ կեդրոնացնելով, կարծես այնպէս համոզուած են, որ անկէ դուրս ոչ աշխարհք կայ, ոչ փրկութիւն և ոչ յառաջադիմութիւն կամ ազատութիւն։

Գաւառացի՛ք, գաւառացի՛ք, մեր համազգի սիրուն եղբայրներ, ձեզի կուզեմ խօսքս։

Մինչեւ երբ ի՞նչ քուն պիտի խորդաք։

Դո՛ւք, քան զամեն ինչ աւելի ճշգրիտ կը ներկայացնէք այն պատկերը, որուն մէջ զրեթէ յիսուն տարուան նուիրական իրաւանց զեղծումները և ազգայնութեան բռնաբարութիւնները սև սև մատերով նկարուած կը վրխատան։

Հիմայ ալ ձեզմով և ձեզմով միայն ամեն յառաջադիմութիւն կրնայ քայլընթաց ըլլալ։

Եթէ ազգային կեդրոնական վարչութիւնը զձեզ յուշ ածելու կը վարանի, դուք ինքնին կրնաք ձեր միջնադարեան գերութեան շղթայները թօթափելով՝ ազատութեան դիրքը վաղել, որ արդէն թեւերը բացած պատրաստ է օտարութեան դէմ ընտանի սովորութիւններ մատակարարելու, և անիրաւութեան դէմ արդարութեան յաղթանակը կանգնելու համար օգնութեան նախախնամական ձեռքը կարկառելու։

Մի՛ խաբուիք այնպիսի եկեղեցականներու, որ ձեր մարմնաւոր պիտոյքները երբեմն խաբեբայօրէն հոգալ ձեւացնելով, ձեր հոգւոյ փրկութիւնը կամ անհատական ազատութիւնը իրենց ձեռքին մէջ խաղալիք և գործիք ըրած են անխղճաբար։

Իրաւ, այսօր չափ մը ցորեն կը շնորհեն, վաղը արտերնիդ կը յափշտակեն։

Այսօր հարիւր ղուրուշի սալեաններդ քանը հինգ ղուրուշի կինջեցընեն, վաղը հարիւրին տեղ՝ երկու կամ երեք հարիւր կը պահանջեն։

Այսօր յանցանքի մը համար կրելու թեթեւ պատիժներդ կը բառնան, վաղը յանիրաւի ծանր ծանր դատապարտութիւններու կենթարկեն։

Վերջապէս դըդալով կուտան, կոթով աչքերնիդ կը հանեն. և ամենէն զզուելիկ ըրած մէկ շնորհքնին, ձեզի համար փոխ մ՚է, որ տոկոսիք կը պահանջեն, ու չէք իմանար։

Փրկասոյ ճշմարիտ աշակերտները այս օրինակ ո՞ր քարոզեցին և ո՞ր գործեցին։

Ուրեմն կրթութիւն սիրեցէք, լուսաւորութեան մէջ յառաջ խաղացէք, և խաւարին քո-

ղը պատռելու մատներնիդ վարժեցուցէք։

Այն ատեն պիտի տեսնանք թէ ի՞նչ խորխորատներու մէջ ղրրուած էք, և ի՞նչ սոսկալի վիհեր պատրաստուելու վրայ են եղեր ձեզ՝ ձեր ապագայ սերնդովը մէկտեղ անոր մէջ դահավիժելու։

Այս կէտը նշմարեցին Պօլսոյ ձեր ազգակիցներէն շատերը, ուստի ողջամիտ մասը ըսթափեցաւ իրեն թմբիրէն։ Թէպէտ մէկ քանի քայլ ալ առին, բայց էնտազէ դօնադ, քրքք կիւն օթատրագ կընեն կոր տակաւին։

ԺԱՄԿՈՉԻՆ ՆՇԱՆՏՈՒԹԸ

— Խուցի տուտու, պան մը լսեմ պան մը լսեմ քի, տրմանքը ղրմանքը քեզ պիտի առնէ։

— Ես կարդուելու միտք չունիմ. ատանկ միտք մը ունենայի նէ, տասնը ութը տարի է, բէյս ինձի տիւշման՝ որբեւարի չէի մնար. պարբէմ ուղղ ուղղի՞ ալ չըլլար. հիմա պիտի ելնեմ տէ, արապին զաւակը առնեմ հա՞ խելքիս է՛ եկեր զայեր։

— Քա՛ վո՛ւ կըսէ կոր քի, մէկը պիտի առնես տէյի, վրատ պարի, ես խօշ պան մը ըսեցի, ան պիտի ըսէի։

— Է՛յ եաղնըշ հասկցայ, ա՞ֆ կընես հոդի։ Վա՛յ կըլլուն, անկաճս կիտես քի պան մըն է եղեր, պիւթիւն տակրա պուքրա կը հասկնամ։

— Սա՛ դաւիթին ժամկոյը կիտեն։

— Տաւիթը։

— Հա՛, վա՛յ խըմպրլ վա՛յ. ի՞նչ ընէ նէ կը հաւնիս։

— Պէսպէլի աստուածամայրին խանտիլէն եաղ է կոդեր զայեր։

— Չէ՛, անկէց ալ պէշպէթեր պան է ըրածը։

— Ա՞ճապ ասածաթ խանտի՞ը ծախեց կըսես։ Ընտոր ալ ալրման պան էր, եալսոյ եալսոյ կը վառէր։

— Չէ՛, չէ՛. ժամու պան չէ ըրածը. սա՛ կիտե՞ս պիւթիւն մահալլէն անցածները թապախ պարտցուներով սոյմիշ ըրաւ քի մէմլէքէթ պիտի երթամ տէյի. հոս ալ չեկան։

— Իրաւ, անցած կիւակի էր մեզք բարոմի է՛ լաւ, մենք ալ էմէքտար է տէյի, եաղմանի մը ծար պէշլիկ մը կարդեցինք տուինք. պարտախ մ՚ալ կինի տուի տնաշներ ըլլայ— կուռա, կուռա խմեց։ "Աստուած քէ՛ չէն պախէ, քէ՛օ տան պախի, ձեր քէսէնէրայ մէջ խայր Աբրահամու պէրէքէթի էլնի» ըսաւ՝ գնայ։ Է՛յ, ի՞նչ է եղեր հիմայ։

— Ի՞նչ պիտի ըլլայ, չես ըսեր ըսխմայ կէօզին աղջկանը նշանաւեր է։

— Վո՛ւյ, իրաւ կըսես։ Քա՛ ան խըրթած մարդը։ էտի տարօքը եղեր աղջիկ կառնէ կոր։

— Հա՛ եա Զարս հեղ ալ ֆիլայէդը կարդուած է եղեր. պոյին հետ պաս պարապար թառներ ունի կըսեն կոր։

— Զը հասնի չը կատարի ատանկ մարդը։ սեւ նշանաւքը ըլլայ։ քա հոգի, ընտոր ալ հրամանի կուտան։

— Ամա նայէ ի՞նչ է եղեր եաքը։ մարդը կէս ճամբան մնայեր է։ Նշանաւքին օրը դայեր են նէ, հիմակուան ֆէֆէ ապաները ատէթ մը ունին եղեր օր՝ ատանկ պան մը ըլլայ նէ՝ տունօրթոք, հարիւրէն քսանըհինգ պակաս փարա կառնեն եղեր։ Մարդուն իրեն համար առեր են. էթրաֆը հարցուցեր են նէ՝ մարդ չունիմ, զարիպ եմ ըսեր է։ Է՛յ, աղջիկանը թարաֆը հարցուցեր են նէ, հարը, մէյ մ՚ալ հինգ ապբարը, երկու ամուճան, իրեք տային հոն են եղեր, անանցմէ ամենէն ալ ատ փարան ուզեր են։ Անոնք ալ պէլլի եա, իշտէ հիմա տիւշկիւն են, վրանին փարա չի կայ եղեր։ Ա՛ա ժամկոչը հաներ՝ ամենուն ալ փարան պիր թամամ համրեր, քէսէն պարպեր է։ Ան ժողված փարաները պիւթիւն հատնելէն եաքը՝ հարիւրէն քառասուն պակաս ալ պօրճ է ըրեր։ Եաքը, եղեր են քի՝ աղջիկանը քրոջ տղաքներուն ալ, հալային թառներուն ալ, թէյզէին փեսայներուն ալ, ծծմարներուն կիրկի տղոցն ալ, առօրեան վաղուան պէրէլներուն ճամբորդներուն ալ, ի՞նչ երկնցանեմ, մահալլէյի զրացիներուն տալիք փարաներն ալ, ամենը աս մարդէն ուզեր են. չէ նէ նշանածդ պաշխա ուզող կայ, ըսեր, մարդը դանամ տէ-

յի անդին ասդին ինկեր, սօնը սօնը տուածը տուեր, եաին չէ եկեր, վաղ եկեր, մէկդ ի քաշուեր է։

— Օ՛խ, աղէկ ալ ըրեր են. թող երթայ տէ սորվի խարխըբելով փարա ժողվելը, նայէ էլ ուշաղին ընտոր ալ հախէն կուգայ։

— Հապա՞, անոնք ալ ատ ըսեր են եա։ Յամկոչը վաղ եկեր, փարաները ետ ուղեր է նէ, պըռներ հիմկու պատիրեաքարանի քէօ միւրլիւ կը խօթեր են քի՝ տուն ասատր փարան ո՞ւրկէց ժողվեցիր տէյի։

— Զըսեն, մարդը հիմա հէմ եարտան օլ տու, հէմ վարտան։

— Հա՛ քա որդդի, զավալլըն էլաւ բան մը ընեմ ըսելիքէն իր յարը ասանկ ծուռ բուռաս։

— Ա՛ա սղանեբն ալ հոն զայեր սալթ մարդ սոյմիշ ընելու նստեր են։

— Եա ի՞նչ պիտի ըլլայ. ինքիր հալին մարդ փարա չի տար կոր նէ, ատոնք ալ խախա մը եախսալամիշ ընեն նէ, ասանկ բօսթը կը հանեն կոր։ զսպկիթի ալ չեռ կրնար տար քի։

— Սա՛ խաղէթա օլաճախները ըլիկը պըլիկը կը կըրեն, ասանկ պանները ինչո՞ւ չեն կըրեր։ Պէսպէլլի անոնց ալ պերանը սսկոր մը կը նետեն զայեր օր՝ ծանեբնին քաշեր նստեն են։

— Ասանկ պանը կըրէ նէ կէնէ Մամուլը կը կըրէ. Էրեկ կացի էնիխուտու նախլ ըրի. տաօր նայինք ծան մը կելլէ։

ԷՋՄԻԱԾՆԻ ԵԼԱԾ ՈՒՂՂՈՒԹԵԱՆ ԱՐՔԱՆԻ ԵՐԷՐԴԸ ՅՕԳՈՒԱԾԸ.

(Շարունակութիւն պէս թիւ 114)

Հինգերորդ՝ այս ճանապարհորդութեան ժամանակին Հաչատրխանէն անցնելով տեղն ան առաջնորդ հանդուցեալ Սերովբէ եպիսկոպոսի կացը, որ արժանյիշատակ Ներսէս կաթուղիկոսը բազմաժամանակեայ բարեքներով նորա ազգականաց ապօրինաւոր ժառանգական պահանջմունքը ոչնչացնելով, օրէնքով յիշեալ կայրը եւ հանդուցեալին մեծագումար դրամը Եկեղեցական իշխանութեան սեպհականել էր, եւ նորա մահը վրայ հասնելով, մնացել էր կնքուած քաղաքական իշխանութեան ձեռք, ըստ որում յիշեալ Սերովբէ եպիսկոպոսը այն մեծագումար դրամը ժողովել էր եկեղեցական եւ միաբանական արդիւնքից, եւ իւր հայրենի ժառանգութենէն մի սատակ եւս բերած չունէր, Գէորգ կաթուղիկոսը սուացաւ այն դրամը եւս կայից հետ՝ վերոյգրեալ հաղար նաղդ մանէթ դրամ, յանուն Ս. Էջմիածնի, եւ բերաւ յաթոռս, բայց անցեալ տարի մի-ոանի օրհնութենէն նաքը՝ նոյն դրամէն քառասունը-հինգ հաղար մանէթ իւր Պետրոս եպիսկոպոսի ձեռքովը առանձին զրկեց ի Տփղիս. եւ փոխանակ Էջմիածնայ անունով, առանց անուան դնել տալու տէրութեան դրամատունը (Պ. ինկազ) եւ անանուն բիլէթ ստացաւ այսպիսի մեծ գումարի համար. — Այս եւս վերը գրուած բիլէթների նման, ընկած է այժմ կասկածանաց տակ. երբ որ յանկարծ մի փորձանք պատահի, կամ մահ, կամ բիլէթը գողցուի, որ կաթուղիկոսը նոյնպէս իւր մօտը կը պահէ, աթոռը այսպիսի մեծ գումարէ եւս պիտի զրկուի. ըստ որում անանուն բիլէթը ումն ձեռքը եւ անցնի, նա պիտի վատակի։

Վեցերորդ կաթուղիկոսը որ իւր քոյրը հետը բերած է, եւ Վաղարշապատ վանքի ծախսովը կը ընակի, անցեալ տարի Պոլիս գնաց, վերադարձին քրոջ աղայն բաւական խասեղէն ապրանք որ Աթոռոյ անուամբ առանց մաքսի բերել էր իւր հետ. բոլորն էլ Աթոռոյ եւ Աթոռայնոց վրայ վաճառել տուաւ բաւական թանգ գնով. մինչդեռ նոյն կտորները երեւան կը ծախուի արշինը երկու մանէթ ուկտով։ Աթոռոյն վրայ ծախել տուաւ կաթուղիկոսը արշինը չորս մանէթով. միաբանից ոմանց վերարկու տալու պատճառաւ, եւ ոմանց փիլոն։ Շատն էլ իրայնոց համար վանքի փողովը գնեց. մինչեւ անդամ իրենց կարեաց գործածութեան համար անարժան բաներն էլ վանքի վրայ թանգ գնով ծախեցին, որոնց գումարը Աթոռոյ տարեկան ծախսուց տումարների մէջ գրելու յանուանէ ամօթ չեն համարել։

Նոյնպէս եւ այս տարի դարձեալ կաթուղիկոսը իւր քեռորդին Պոլիս զրկելով, որպէս թէ եկեղեցւոյ նոր շինութեան համար պարագայք բերելու՝ մէց հաղար մանէթ դրամ Աթոռէն նորան տուաւ. առած պարագաքը եւս մինչեւ Թիֆլիզ բերելու վարձ՝ Սինօգի զրութեամբ Թիֆլիզի աթոռատեսական կալուածոց արդիւնքէն եւս տրուեցաւ քեռորդւոյն հաղար հինգ հարիւր մանէթ. եւ այս մասին վերայն Սինօդէն զրաւեց կտուվարութեանը որ իրրեւ Աթոռոյն հարկաւոր բաներ՝ մաքսը չի

առնեն։ — Ուստի եւ պարագայք ասացեալ ապրանքը եկաւ Աթոռս. եւ Թիֆլիզեն մինչեւ ասա բերելոյ՝ վերջին մեծագումար վարձ տրուեցաւ. պարագայքը բացուեցան, որ է՝ն հակերով թութուն, եւ բեռներով ճոթ (մանիֆակտուրա), թուփերով մախմար զատիֆէ, եաղմա, ֆէս, հողաթափ եւայլն բոլորն էլ կաթուղիկոսի քեռորդւոյ ապրանքը. որոնք այժմ նոյն իսկ կաթուղիկոսարանի մէջ առանձին մաղազայ բացած Վաղարշապատցւոց եւ միարանից վրայ կը վաճառէ տեղւոյս գնողը. ի հարկ է, թատ կարներեն էլ առաջին պէս՝ վանքի վրայ պիտի վաճառէ իբրեւ չատ հարկաւոր Աթոռոյն. ասոյա հետ քանի մի հակ արճիճ եւ բեւեռ եկեղեցւոյ շինութեան համար. որոց հաշիւը դեռ գիտցուած չէ, թէ որուած գումարը կը հանէ թէ ոչ։

Ութերորդ՝ նոր օծուած ժամանակին կանոնակով արգիլեց ամեն վիճակ եւս որ երբէք քահանայից ձեռնադրութեան համար առաջարկութիւն չի անեն Սինոդին, ըստ որում իր գալստեան միջոցին չափից դուրս քահանայք ձեռնադրուել էին չատերը առանց հարկաւորութենէ արձակուելու. եւ Երեւանայ վիճակի քահանայից չափէ դուրս չատ լինելու համար գուբերնատորը բողոքել էր փոխարքային. բայց անա Պետերբուրգէն դարձածին պէս՝ ձեռնադրութեան արգելքն էլ քակուեց. արդարեւ վիճակներէ առաջարկութիւն չեղած՝ ամեն վիճակէ եւս դրեթէ քահանայացուք վաղեցին յԱթոռը. ամենքին եւս կաթուղիկոսի Պետրոս եպիսկոպոսը ձեռնադրեց, ու ճամբեց։ — Թիֆլիզու վիճակի Սուտամ գիւղէն տիրացու մի եկած ժամանակին առանց փողի էր եկել. Աթոռումը այնքան պահեց Պետրոս եպիսկոպոսը, որ մինչեւ դրեց իրենց գիւղէն փող բերել տուաւ, յետոյ ձեռնադրեց։ Այս տեղից իմացուեցաւ որ կաթուղիկոսի ձեռնադրութեան արգելքը նորա համար միայն էր, որ քահանայացուք ուղղակի Աթոռը գան, եւ իւր եպիսկոպոսը միայն ձեռնադրէ։ Գանք հիմա յանցաւոր մարդոց եւ իրաքանչիւր անհատների գործքերին։

Թիֆլիզու Բեթղէհէմ եկեղեցւոյ Տ. Յովհաննէս քահանայն, որ իւր ժողովուրդը չուզելով եկեղեցիէն մերժել էր հոգեւոր իշխանութեան ձեռքով. Պետրոս եպիսկոպոսի միջնորդութեամբ, որուն կ'ասեն որ չորս հարիւր մանէթ տուել էր, վերջապէս իւր եկեղեցին կուզարկեն. ժողովուրդն էլ լռել է մինչեւ հիմա։

Սուրմալուայ գաւառի Ալիճան գիւղի Վարդան քահանայի որդին այս ինչ անուն քահանայ, որ դեղել էր Պիւսկին գիւղի քահանային, եւ քաղաքական դատաստանով քննուել բանտարկուած եղեւան, վճռուել էր, որ քահանայն պատժուի. ուստի համաձայն օրինաց՝ քաղաքական կառավարութիւնը գրել էր Սինոդին որ յանցաւոր քահանայն մերկացընեն, յետոյ վճիռը կատարեն. կաթուղիկոսս այս միջոցիս վրայ հասնելով, յանցաւորի հայրը Պետրոս եպիսկոպոսի միջոցով չորս հարիւր մանէթ կը տայ. կաթուղիկոսը քաղաքական կառավարութեանը կը գրէ որ քահանայն ես կը պատժեմ. ուստի քահանայն բերել կուտայ եւ քանի մի ամիս Սեւան ուղարկելէն ետքը՝ այժմ մարդասպան քահանայն դարձեալ քահանայութիւն կ'անէ։

Հանգուցեալ Կարապետ վարդապետ Շահնազարեանի իւր ազգականաց կտակեալ դրամը՝ կաթուղիկոսը որ Պոլիսէն բերել էր նոցա յանձնելու, Շահնազարեան Մկրտիչ վարդապետին մասը կտայ, որ հանգուցելոյ քեռորդին է. միւս ազգականի մասը որ քսան եւ հինգ լիրայ է եղել, կաթուղիկոսը կը պահէ իւր մօտ. այս տարի միւս ազգականը կը խնդրէ իւր մասը, որ ազքատ ընտանիք է. կաթուղիկոսը չգիտելով թէ քսան եւ հինգ լիրայն որու տուած է, կհրամայէ Աթոռոյ դանձարանէն կը տրուի։ Իսկ վարդապետի երեք հարիւր մանէթի մէկ մուրհակը (ըստ որում վարդապետը այս տեղ չէ) Պետրոս եպիսկոպոսի մօտ լինելով, թէ ինչ պատճառաւ պարտականէն չահը առնել կտայ Պետրոս եպիսկոպոսը։

Եկեղեցւոյ եւ ուսումնարանի շինութեանց համար անցած տարի մեռոնօրհնութեանը եկող բազմութենէն որքան որ օգնութիւն ժողովեց կաթուղիկոսը, նոյնպէս եւս ընդհանրական եւ շրջաբերական կոնդակներով Առաջնորդաց եւ փոխանորդաց ձեռքով Ռուսաստանու վեց վիճակներէն եւս դրամ հաւաքելով, իւր մարդոց ձեռքով շինութեանց վրայ կը ծախէ. ոչ դուրմարը յայտնի է հաւաքուած դրամոց, եւ ոչ կանոնաւոր տուրմարով ծախս կը գրուի. Սինոդը ամենեւին չունի տեղեկութիւն. երբ որ այսպիսի հաւաքուած դրամները ինքն կաթուղիկոսը իբրեւ ատենապետ Սինոդի պէտք էր օրագրութեամբ միատեղ մուտք գրել տար, եւ օրինաւոր կարգաւ եւս ծախս անել. թող դայս թէ դանձարանէն եւ թէ Սերովբէ եպիսկոպոսի կայից առած դրամները եւս նոյնպէս տպագրնաւոր եղանակաւ կը յանձնէ իւր ազատաւորացը յիշեալ շինութեանց վրայ ծախս անելու։ Եւ երբ այս երկրի

վարպետներով եւ վերակացուներով կարելի է գիւրագին գնով չինել տալ, կաթուղիկոսը Պոլիսէն, Պուրսայէն վերակացու վարպետներ բերել կը տայ իւր ազգականներէն եւ իւր սպասաւորաց բարեկամներէն, եւ կրկնապատիւ վարձով կը բանեցնէ. բերած մարդոցն էլ՝ իւրեանց տեղերէն մինչեւ Ա-թոռոս գալու՝ ճանապարհի էլ մեծ գումար վարձ, որով կերեւի որ կաթուղիկոսը՝ Ա թոռոյ օգուտը այնքան չի պահել, որքան որ կաղէ այսպիսի ա թոռային չինութեան գործոց մէջ՝ իւրայինքը չահել. որոց համար՝ ամեն մարդ էլ կը բամբասէ զկաթուղիկոսը։

Ներսէս կաթուղիկոսի վախճանէն ետքը երկու անգամ է, որ Ռուսաստանու հայք ցանկացան Տաճկաստանի հայոց հոգեւորական կաթուղիկոս դնել. որպէս զի յիշեալ մեր ազգայինք միանգամ դէթ բարոյապէս Ռուսաստանու ազգայնոց եւ հետեւաբար էջմիածնայ հայրապետական եւ ընդհանրական աթոռոյ հետ. որպէս զի կարողանայ ազգը իւր հոգեւոր եւ եկեղեցական իշխանութիւնը իմիութեան պահել. բայց ահա այսպիսի միութիւն անուամբ Տաճկաստանէն եկող հայրապետը՝ Հայոց ազգի ընդհանրական աթոռը բարոյապէս եւ նիւթապէս միանգամայն կամայացնէ։

Տաճկաստանի ազգայինք էլ կարծելով թէ Ռուսաստանի հոգեւորականներէն կաթուղիկոս նստելով, ինքեանց յառաջքը չի կարող առնել. եւ այս նպատակաւ էլ՝ միշտ կը բողոքեն գրով եւ բանիւ. թէ Պալաժէնիէն պիտի բարձուի, ուստի այս անդամ եւս Տաճկաստանի հայք եւ վիճակաց բազմութեամբ իրենց կողմէն ընտրեցին զԳէորգ կաթուղիկոսը. որ թէ Հայոց ընդհանուր ազգի եկեղեցական իշխանութիւնը իմիութեան պահէ, եւ թէ Պալաժէնիէն վերցնէ. բայց ահա կը տեսնեն որ դեռ եւս Պալաժէնիէն թագաւորած է տեղը, այսպէս ինքնիշխան եւ ինքնագլուխ կը վարի կաթուղիկոսը իւր երկամեայ իշխանութեան մէջ. եւ թէ որ այսպէս եղեալ, էջմիածնայ աթոռը վերստին պարտուցակ պիտի հեծէ ինչպէս որ Պարսից ժամանակը. որովհետեւ նորա տարեկան եկամուտը յօգուտ եւ ի չինութիւն ինքեան եւ ի կեցութիւն միարանից չի մատակարարուիլ։

Բայց ահա Տաճկաստանէն ընտրուած երկու կաթուղիկոսն էլ իրենց անհմութեամբը այնպէս վատնեցին Ա թոռոյ արդիւնքը առանց մէկ օգի, եւ այնպէս իրենց անձնական ծախուց համար իւրեանց օտարական չնայլեցան, որ այժմ կաթուղիկոսարանի միայն մէկ ամսուայ ծախսը՝ բոլոր Ա թոռոյ եւ միաբանութեան ամսական ծախուց քառապատիկն է. Առաջինը՝ ամենեւին փայթ չունէր մատեանութեան, եւ վերջին աստիճանի թշնամաբար կուէր գանձարանի գումարը վատնել. Երկրորդը՝ ահա այսպէս վերջին աստիճան անինայութեամբ իւր կաթուղիկոսարանի համար կը չուայլէ, եւ վերջին աստիճանի Ա թոռոյն եւ միաբանից հարկաւորն անգամ կը խնայէ. իսկ չինութեանց ծախուց մատակարարութեան համար ոչ Ամենոքը կը հաղորդէ եւ ոչ օրինական կարգաւ արդեանց մուտ ու ծախս ցոյց կտայ օրագրով կամ կարգաւորեալ տումարով. — Բայց սրտացաւ տանուտէրը հաւատար խնայողութիւն անելու է, որ իւր տունը եւ ի չինութեան մնայ եւ միաբանք բարեկեցութեամբ ապրին, ուտրտունջ չի գուրս գայ։

Ի կնիք բանիս՝ եթէ Գէորգ կաթուղիկոսը իւր տնային կառավարութիւնը այսպէս շարունակէ, ինչպէս սկսել է, որոնք ամէն յայտնի կը տեսնուին իւր այս երկամեայ իշխանութեան գործոց մէջ, հաւատացնեմ ձեզ, որ հանգուցեալ Մատթէոս կաթուղիկոսը վերջապէս պիտի բնաւեն, եւ ԱՌՀԱՍԱՐԱԿ ՏԱՐԱՁԱՅՆՈՒԹԻՒՆ ՈՒ ԱՂԱՂԱԿԸ ԱՌՋԻՆԷՆ ԱՒԵԼԻ ՊԻՏԻ ԲԱՐՁՐԱՆԱՅ։

* * *

Առ Ազգային Երեսփոխանութիւն.

Ժողովրդական յուշած մ՝

Լսած ժողովուրդը՝ իրաւունք ունի արդի երեսփոխանութեան շարունակած տան նպատերու համարը պահանջել թէ՝ ինչ ըրաւ։ Բայց ինչ որ ըրաւ որովհետեւ ձրի եւ յանուն ազգասիրութեան գործեց, ուստի ոչ մէկ կարող չէ ասել ինչ ըրաւ երեսփոխանութիւնը. եւ թէ ժողովուրդ երեսփոխանութեան ինչ տուած է որ կարողանայ իւր իրաւանց չափ պահանջել։ — Ժողովուրդը երեսփոխանութեան իւր ամէն ազատութիւն տալով ամենէն մեծ յանձնարարութիւն մ՝ կընէ՝ իւր ներկան եւ ապագան, աւելի պարզ բառով՝ ի սիրուս աշխարհայ ժողովուրդը միութիւն մ՝ընտրելով մէկ տեղ կը բերէ զայն եւ անոր անունը երեսփոխանութիւն կը դընէ որ ժողովուրդ ըսել է, իսկ նորա վարձքը, յանուն ազգասիրութեան ժողոված, մեծ բառին մէջ թող կուտայ։ Եւ այն իսկ է վարձք նոցա։

Սխալ եւ միշտ սխալ է այն մասը որ Պատրիարքէն վարչութենէն մասնաւոր պաշտօնատարներէն

ընդհանուր գործ կը պատայ. քանզի երեսփոխանութիւնն է միայն ամէն բանի ձեռնհաս, որ իրարու ժողովրդեան միացեալ կամքն եւ իրարու մէկ բերան կը գործէ եւ կը խօսի ինչ որ կամենայ, եւ միշտ ժողովրդեան կամքէն նշանախնդ մ'չանցնելով. ուրիշ խնդիր է այն, երբ երեսփոխանութիւնը զայն գործէ. որ ժողովրդեան կամք չէ կամ բարիք մ' չէ նորա համար, յայնժամ ոչ իրաւազէտ դատաւոր մ' այլ սոսկմարդ մ' իրաւունք կուտայ ժողովրդեան այնպէս դատել զերեսփոխանութիւնը՝ ինչպէս Աւետարան կը կատարէ քանքարներու դատաստանը. եւ պէտք է կատարէ. զի այս իսկ է արդարութիւն։

Անհաւասիկ ժողովուրդն եւ երեսփոխանութիւնն եւ դատաստան երկուքի իրաւախոնութեան։

Ուստի՝ իրաւամբ հարցնենք ինչ ըրաւ երեսփոխանութիւնը։

Նորա չարունակած նիստերուն գրեթէ չարունակ դանուած ենք, արդարեւ շատ մ' խնդիրներ յուղուեցան՝ քանիներ որբուեցան եւ մէկ քանին առ կախ մնաց, բայց մոռնալու չէ համեմատութեամբ երկար վիճաբանութեանց եւ երկար նիստերու լուծուած է եւ ոչինչ, պատճառ, Մեծ. երեսփոխաններու, 'ի բաց առեալ մէկ քանին, դիրքն է, դիրք մ' որ զիրենք ամրաստանելու տեղի կուտայ. որով մէկը զրպարտութիւն ըրած չի լինիր. եւ այն էֆէնտիները չի պիտի ցաւին երբ ասէ, երկարաձիգ ճառերով քիչ բան կը հասկցնեն որոյ հետեւանքը ճանձրոյթ կորուստ եւ բաժնի յափշտակութիւն է թէ՝ ոմանք ինքզինքնին ցոյց տալու նպատամբ միայն կը խօսին, թէ աղատ համոզումնին բռնաբարել կուտան. եւ կամ նմանող են միայն, թէ՝ հին կիրքեր կը խօսին քան թէ զգացումներ, եւ թէ՝ ոմանք չեն զգար իւրեանց պաշտօնի նուիրական մեծութիւն եւ կարգը. եւ այս ամէն ցաւալի են արդարեւ։ Եւ այս առաւել 'ի վնաս անոնց որոնք ժողովին ամէն մէկ վայրկենին մեծամեծ գործեր կը յուսան։

Գաւառական տառապեալ եղբայրներն են ասոնք որոնց համար իմ խօսքի վերջի նպատակն է։

Առաջին նիստէն մինչեւ ցարդ Գաւառական հարստահարութեանց խնդիրն իրրեւ ջերմաչափ ձեռքերնիս առած երեսփոխանաց զգացման քանակութիւնը կը չափէինք թէ՝ ով առաջ պէտք է առարկէ, եւ թէ՝ քանի աստիճան կարեւորութիւն պէտք է տանայ. զմբաղդաբար մոռացութեան մէջ խաղաց՝ թերեւս իւր քիչ կարեւորութեամբ։

Այս մեր յուսացածին հակառակն էր։

Խնդիր մ'որոյ վայրկենի յապաղում մեծամեծ կորուստներու դռներ կը բանայ. որոյ առջեւ պէտք էր լռէին ոչ կաթողիկոսաց անձնական հատած խնդիրները, ընտրութիւնն նախաթոռութիւնն վերաքննութիւնն եւ այն ամէնը որ ժողովի նիստեր յափշտակեցին. եւ որ իրրեւ առաջին կէտերը երեսփոխանութեան ուշ դրաւեց։

Ժողովրդեան մեծ մաս կազմող գաւառացի տառապեալ եղբարց աղեռալի անցքերուն իրաղէկ եղողն՝ այսպէս չէր կամենար։

Մենք ալ չենք ուզեր երկար փաստերով այս խնդրոյ առաջին նիստի առաջին առարկան լինելուն պէտքը հաստատել (կարդ խնդրոցի մէջ անցած լինելով, եւ զոր պէտք է դիտենք թէ որչափ ջերմութեամբ պէտք է տրամաբանուի) մինչդեռ այս մասը մեծ ամբողջութիւն կը կազմէ եւ իւր գոյութեան հետեւակներնին այն մեծ կարծրուած խնդիրներ։

Կաթուղիկոսութիւն Սահմանադրութիւն նոյն իսկ երեսփոխանութիւն բառերը մոացածին են, երբ ժողովուրդ չլինի։ Արդ՝ ժողովուրդը այս հարստահարութեանց վտանգի մէջէն խորհուրդ մը չըրած՝ ուր կը պատրաստես այդ մեծանուն բառերը։

Յիշէ երեսփոխանութիւն առանց գաւառական ժողովուրդ յառաջ տանելու քո շրջականերովդ ոչինչ չես կարող առնել ազգային յառաջադիմութեան։

Յիշէ զքեզ հեղինակող ժողովուրդը փրկութիւն կակնկալէ. ցուրտ զգացմամբ մի նայիր այն ժողովրդեան, որ որոշի մը պէս խուլ եւ անմռունչ կը վարի կարիքէն, կը վարի աղքատութենէն, կը վարի ապիտութենէն։

Հանգարտ զգացումով քննէ այս եղբարց կեանքը՝ ան ատեն ոչ չափազանցութիւն մը, ոչ առասպել մը, այլ ցաւալի իրականութիւն մը կը տեսնես։

Ժողովուրդը ձեր այն ընտրութեան եւ մոռացութեան համար ոչ կը դատէ եւ ոչ կսպառնայ, այլ պարզ սրտով կաղաչէ դարձեալ դարման տանիլ եղբայրական պարտքով, եւ այն պարտքով որ ժողովուրդը քիչ յանձնած է։

Արդ՝ երբ հարստահարութիւն կը յուզես յիշէ երեսփոխանութիւն, ժամանակի սրոյ սովու դերութեան բաժին եղած, եւ աւերածոյ վիլայակներէն մեր ազգային փոքր մաս մը հաղիւ եկեր հասեր այսօր իրրեւ յիշատակ մը իւր չիջելափառ նախնեաց մեզ հասեր մեր օրով կապրին եւ ձեր շնորհիւ անդորրութիւն եւ քիչ մը հանգիստ կը խընդ-

բեն իրեանց բազմատաղնապ քրտինքէն։

Այս պարտքը մարդասիրութեան է սրբազան եւ երկնային։

Եւ այս յուշածը միայն ձեզ յիշեցնելու համար էր, թէ մեր եղբայրք տարապարտ արիւն կը թափեն, թէ կեղեքման դրկանաց վայրենի խարազան ջիրինք կը հալածէ. յիշեցէք այն մատաղ մանկան ամեղ արիւնը, որ մօր գիրկը իբրեւ զբօսանք մը զարնուելու՝ կը բողոքէ մեր վերայ։ Մի՞ վախնաք անիրաւութեան դէմ աշխարհի ամեն կարգի օրէնսդրութիւնք, իրաւունք եւ մարդկութեան պարտքը ազատութիւն կուտան բողոքելու։

Այս խնդիրը առողջ կերպով լուծելու համար պէտք է հանդարտ վիճաբանութիւն, անանձնդ եւ պարզ խորհուրդ թողլով տրամաբանական ենթադրութիւնք որչափ կարելի է այնչափ գործադրութեան ձեռնարկութիւն, որ ընդհանուր լինի օգտակար եւ յարատեւ։

Ժողովուրդը այսպէս միայն կրնայ յիշեցնել երեսփոխանութեան երբ իւր խնդիրն յուղել կը ձեռնարկէ։ Յիշեցէք որ մեծ պատասխանատուութեան ենթակայ ենք մեր այժմեան գործով։

Եւ յիշեցէք որ եւ այս ամենի համար ի վերջոյ ապագան ձեր գործեցմանի վերայ դատաստան պիտի կատարէ։

Վ.Ա.Ն

ՈՒՅՏՈՒՐՄԱՍԻՕՆ

Այս շաբթու, վարչն (Բարիզէն) կօլեմ ֆրէնկ վաճառական մը եկեր, Բերայի Խուլէ-գափուսիյին մօտ Եէտի խանը Պալէօղ Սարայի պէս տուն մը վարձեր, և հոն իր բնակութիւնը հաստատելով՝ ամեն տեղ ավիզոներ ցրուել կուտայ եղեր թէ, մուկերուն միսը Բարիզի մէջ շատ անուշ և ախորժելի ըլլալուն, պրլարրճինեն աւելի աղէկ հարկինք կանցնի եղեր։

Ուստի, ասոր վրայով մեծ վաճառականութիւն մը հաստատելու համար Պօլիս եկած է, և կը ծանուցանէ հասարակութեան, որ այս մուկերուն ճարթանքներէն հատ մը ողջ ողջ բերողին, մէկ նարօլէօն,

Իսկ սատկած բերողին Ըմբռեալ մը դին կտրած է։

Եւ ֆրնտրի սրչանիներու համար ալ — կուղէ սատկած — մէյ մէկ ֆրանք դին կտրած է։

Բայց մինչեւ այսօր մէկ հատ մը տանող չէ գըտնուեր, որովհետեւ այս ավիզոներ մէկ օրինակ մ՚ալ եկողը ըլլալուն՝ մուկերուն նախադահին ձեռքը անցնելով, իսկոյն կարգալուն պէս՝ հասարակութեան անմիջապէս չբերչականներ հանեց, որպէս զի պէտք եղած զգուշութեան միջոցները ձեռք առնելով, բնաւ ծակէ մը գլուխին դուրս չը հանեն ժամանակ մը. մինչեւ որ Բրուսիայիք Բարիզէն ներս չմտնեն։

Ըստ Անկուրեացւոց, այդ օտար վաճառականը, եթէ խելք ըներ փոստըրմանի խանին վարի խոթը օտա մը բռնելու, աւելի արդիւնաւոր պիտի ըլլայ եղեր, իր այս առեւտրական ձեռնարկութիւնը։

Անկուրեացւոց այս դիտողութեանը ըսելիք չի կայ։

Պէկօղլուի համաճարակ հրկիզութեան պատճառաւ, թաղին քահանաները ասդին անդին ցիր ու ցան եղած ըլլալնին ամէն մարդ դիտէ։

Իսկ ասոնցմէ մէկուն ծայը նոյն օրը ճէպհանէ գտնուած ըլլալուն պատճառաւ՝ գայեր գայեր Թախ Պէշիքթաշի եկեղեցւոյն օրթա տեղը ինկեր է։

Հոն տեղի երկու քահանաները Տ. Յակոբ և Տ. Իսրայէլ, տեսնելով որ քարընճանին էվինէ՝ ֆիլ տատանտը, ասոր եախայէն բռնածնուն պէս՝ բուրդ ու բապուճ դուրս կը նետեն. առարկելով թէ, Տէր ողորմ, դուն Սաղմոս չե՞ս քաղեր։ Ուր չըսեր որ, «բաժին տեառն զՅակոբ, և ժողովուրդ նորա Իսրայէլ»։ Անդին ինչ կը մնայ, որ դուն ալ եկեր բան ումմիշ կընես։

Այս լսելով, քահանան միտքը դրաւ ասոնցմէ օրինաւոր վրէժ մը առնել։

Այ՛ դիշերը Սաղմոսը ծայրէ՝ ի ծայր թղթատելով, հա՛ հիմա գտայ ըսաւ, ու հետեւեալ առտուն մէկ ձեռքը սօրա մը, մէկ ձեռքն ալ վառած կերօն մը՝ շիտակ իր պաշտօնակիցներուն վրայ յարձակեցաւ. ու մէկէն՝ ի մէկ Տէր Յակոբին մօրուքը բռնելով ըսաւ։

«Հուր բորբոքեցաւ զՅակոբ»։

Եւ ձեռքի ճօրը՝ Տէր Իսրայէլին գլուխը իջեցնելով։

«Եւ բարկութիւն նորա՝ ի վերայ Խաֆայէ՝ Իսրայէլի» ըսաւ։

Քահանաները՝ իրենց վկայութեանց դէմ, ուստանկ խորհրդաւոր վկայութիւն մը բերուիլը տեսնելով, ձայներնին քաշած տեղերնին նստան։

ՇԱԲԱԹԹԻ—ՏՆՕՐԷՆ
ԳԷՈՐԳ Ց. ԱՅՎԱԶԵԱՆ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ռ. Ց. ՓԻՒՐՓՅԵԱՆ